

Munka és humánium

A tudományos-műszaki forradalom teljesen átalakítja életformánkat és világképünket. A peremvidékek sem vonhatják ki magukat e nagyméretű, minőségileg újat hozó átalakulás alól: mindennapi életük összeforrott a mélyrétegeket és közvetlen környezetüket egyaránt átrendező forradalommal. Azonban kérdés, hogy a tudományos-műszaki forradalom önmagában képes-e megoldani azokat a társadalmi-gazdasági változásokat, amelyeket a klasszikus marxista társadalomelmélet a *szocialista forradalom* feladatául jelölt meg; ez korunk egyetemes társadalomtudományának egyik legtöbbször vitatott problémája.

A marxista filozófusok közül legutóbb Fukász György vállalkozott összegyűjtött tanulmányainak kiadásával* arra, hogy hozzájáruljon a vitatott kérdések tisztázásához. A kötet három, formailag elkülöníthető, de logikailag és eszmeileg összetartozó részre tagolódik: az első, terjedelmesebb rész a marxizmus munkaelméletével és a munka mai, polgári teoretikusaival foglalkozik; ezt követik a műszaki forradalom és korunk valósága köré csoportosított tanulmányok; majd az ideológiai harcot tárgyaló, általában publicisztikai jellegű írások következnek.

A több mint hatszáz lapos kötetet olvasva betekintést nyerünk a marxista munkaelmélet legfontosabb problémáiba. Lényegében erről a témáról íródtak a kötet összes tanulmányai és publicisztikai írásai — még azok is, amelyek a kultúra új jelenségeit vagy az ideológiai harcot elemzik. Jellemző, hogy a jövőkutatásról szóló okos tanulmány is az alkotó jellegű munka társadalmi érvényesítésének tanulmányozását jelöli meg a kutatás központi feladatául. Ez az emberi önmegvalósításnak, az emberi lényeg maga-megvalósításának legfőbb útja, amelynek szakaszait, perspektíváit kutatni a futuroológusok egyik legalapvetőbb kötelessége.

A munka marxi elméletének magva a munka *társadalmi felszabadítása*, amit a műszaki haladás nem tud megoldani társadalmi forradalom nélkül. A munka egyaránt cél és eszköz. A társadalom fenntartásának az eszköze, egyszersmind azonban — az ember önmegvalósulásaként — cél is. A cél és eszköz összhangba kerülése a kizsákmányoláson alapuló termelési viszonyok megszüntetésével érhető el. A polgári ideológusok, a technikát fetiszizálva, a társadalmi problémák kulcsaként a műszaki haladást fogadják el. Az ő elméleteikkel vitatkozik a szerző, amikor rámutat, hogy a munka marxi elmélete „a munka felszabadításának célját nem korlátozza a természettel szembeni kiszolgáltatottság felszámolására, hanem ezt összekapcsolja a munka elidegenedettsége, kizsákmányolt volta, elembertelenedett állapota felszámolásával, a társadalom vakon ható erőitől való megszabadulással“.

Fukász felfogásában a munka és a művelődés szorosan összekapcsolódik; ezért

* Fukász György: Munka, technika, kultúra. Magvető Könyvkiadó. Budapest, 1972.

a művelődést szerinte nem szabad azonosítani a szabad időben folytatott tevékenységgel. A művelődés e felfogásban a munka kiegészítőjeként jelenik meg; csak látszat, hogy kizárólag a szabad idő „tartományában“ fekszik. Ezért a szocialista fejlődésben a szabad idő nem tekinthető a művelődés kizárólagos keretének, hiszen „a munka önmagában is műveltségi tényező“. Az ismeretek nemcsak a *szak tudás* értelmében, hanem mint az *általános műveltség* tartalma is meghatározzák az ember munkavégző képességének fejlődését.

A tanulmányokban általában azok a részek a legsikerültebbek, ahol a szerző az új távlatokat nyitó műszaki haladás tényezőivel is számolva a munka emberi és társadalmi jelentőségét elemzi. Vitatkozó okfejtésének dialektikája magával ragad — mégsem kelti olvasójában a kielégítettség érzését. Egészen pontosan szólva: a könyvben hiába keressük a munka *alkotó jellegének* konkrét elemzését, természetű feltárását és elméleti értelmezését a szocialista termelési viszonyok körülményei között. Az általánosságokat tartalmazó megállapításokkal záruló fejtegetések valahogyan „lemállnak“ a keményebb anyagból kalapált polémiáról. (Kostas Axelos vagy a munka új teológusai elleni vitáiratban például az érvelés sodrásra feltartóztathatatlan, ameddig az ellenfelek logikai okfejtésének ellentmondásairól és céljáról van szó; amint ettől elszakad, már csak általánosságokat tud mondani.)

Mi az oka ennek a „kettősségnek“? Fukász György a marxi munkaelméletről írva több tanulmányban is foglalkozik az *elidegenedéssel* (*A munkamegosztás és az elidegenedés a marxista filozófiában és a mai polgári ideológiában* című tanulmányában e témát külön is tárgyalja). Fukász a marxista filozófiában elterjedt elidegenedés-elmélet gondolatmenetét követi: a marxi elidegenedési eszme nem általában jelenti az elidegenedést, hanem elsősorban a *munka* elidegenülését jelenti — a hegeli tudati elidegenüléssel és a feuerbachi érzéki elidegenüléssel szemben. Fukász szerint Marx az elidegenülés több rétegét különbözteti meg: a munka terméke elidegenül a munkástól mint a munkafolyamat eredménye, a munka folyamata maga is elidegenül mint kényszerűség, s mindennek következtében az ember a termelésben elidegenül magától az embertől is. A munka elidegenülését a szocialista forradalom szünteti meg; Marx azonban azt is hangsúlyozza, hogy az elidegenedés felszámolásának legfőbb feltételei csak a folyamat gerincét érintik. Ebből adódik Fukász György szerint az elidegenedés jelenlétének különböző megítélése. De idézzük a summázó gondolatot. Épp ez a bonyolultság a magyarázata, mondja Fukász, hogy az elidegenedés értelmezésében gyakoriak a túlzások, amelyek részben a folyamat leegyszerűsített felfogásaként jelentkeznek (ez a szocialista forradalommal azonosnak tekinti az elidegenedés felszámolását), részben az elidegenedettség letagadhatatlan jegyeinek túlbecsüléseként (ez lebecsüli a szocialista forradalom alapvető szerepét az elidegenedés megsemmisítésében).

Mit hiányolok? Ha Fukász megállapítja, hogy sokan tévesen „a szocialista forradalommal identikusnak tekintik az elidegenedés felszámolását“, miért nem vállalkozik az elidegenedés „maradványainak“ elemzésére? Miért elégszik meg csupán annak megállapításával, hogy a szocialista fejlődéstől „nem idegen“ az elidegenedés, és hogy ezt differenciáltan kell vizsgálni a különböző időszakokban? Ezek a nyitva maradt kérdések okozzák a mondott „kettősséget“. A szerző dialektikus okfejtésével, nagy tájékozottságával diszharmonióban állnak a kérdőjelek; az elemzés valahol elvész, nem jut el a befejezéshez. Márpedig a munka marxista elmélete megköveteli a szocialista társadalmi-gazdasági mechanizmus *teljes elemzését*, a kérdőjelek eltüntetését.

Fukász Györgynek a marxista munkaelméletről írott tanulmányai — az említett fogyatékoságok ellenére is — értékes adalékok a munka marxista filozófiá-

jához. Tudott dolog, hogy a munka nyújtotta megelégedettség létrejöttének feltétele az üzemi és társadalmi demokrácia, melynek körülményei között a munkás nemcsak hasznosnak érzi magát, de örömét is lelheti a munkában. Fukász legértékesebb tanulmányai és vitáikéi azok a marxista filozófia humanizmusának szellemében fogant írások, amelyek e fontos feltétel megteremtését állítják előtérbe; amelyek felhívják a figyelmet arra, hogy a munka csak úgy lehet az önmegvalósítás eszköze és ugyanakkor az emberi tevékenységet ösztönző cél, ha a társadalmi keret, a „közéleti játszótér“ szerves folytatását kínálja a munka által realizált önmegvalósításnak.

Korunk és az ideológiai harc kérdéseiről szóló publicisztikai írásai és tanulmányai közül ki kell emelnünk *Lenin öröksége és az ideológiai harc problémái* című tanulmányt. Ebben az írásában Fukász nemcsak az ideológiai harc időszerű kérdéseivel foglalkozik, hanem kitér a tudományos-műszaki forradalom és a kulturális forradalom dialektikus összetartozása új jelenségének elemzésére is. „Egyrészt a kultúrforradalom bizonyos fokig feltétele a tudományos-technikai forradalom szabad kibontakozásának: a tömegek általános és szakmai műveltségének ugrásszerű fejlődése nélkül a technikai termelőerők fejlesztése és működtetése elképzelhetetlen lenne. Másrészt a tudományos-technikai forradalom radikális változásokat idéz elő a kultúra folyamataiban több vonatkozásban is. Nagyon lényegesen átalakul a tudományos-technikai fejlődés következtében a mindennapi élet kultúrája, vagy ha úgy tetszik, az ember helye a mesterséges környezetben. Továbbá a tudományos-technikai forradalom a kultúra tartalmát is rendkívül erőteljesen befolyásolja, és valósággal átírja a korszerűség jegyében az általános műveltség tartalmát“ — állapítja meg Fukász, s rámutat arra, hogy a korszerű műveltség magába ötvözi a technikai és természettudományi ismerteket, és mind a termelőmunkának, mind a közéleti szereplésnek ez az új műveltség az alapja.

A művelődési forradalom új tartalmi és kommunikációs elemeinek tanulmányozása a marxista kultúrelmélet egyik fontos és időszerű feladata. Fukász György olyan összefüggésekre hívja fel a figyelmet, melyeket a kultúra eléggé elterjedt kvantitatív szemlélete elrejt. Még gyakran találkozunk a kultúrforradalom „aufklärerista“, beilleszkedést sürgető megítélésével, amely a felvilágosításra és a viselkedési szokások elsajátítására egyszerűsíti a szocialista kultúra tudatformáló szerepét. Pedig a művelődési forradalomban — mint Fukász is megállapítja — ennél sokkal többről van szó: az ember „alkotó lényegének megvalósításáról“. Ezt kell a kulturális forradalomnak elősegítenie; ezért alkotja szerves részét a szocialista építés folyamatának.

Fábián Ernő

Orest Dubay: Rácsok

